

Nilai Moral Ing Tembang Dolanan Gegayutan Tumrap Kompetensi Sikape Siswa Ing Sekolah Dhasar

Fahrhun Wulandari

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Surabaya

(wulanfahrhun@gmail.com)

Abstrak

Tembang dolanan ditegesi tembang kang kalebu ing tembang tradhisional rakyat, kang ditembangake dening bocah-bocah nalika padhang bulan. Padatane wayah padhang bulan bocah-bocah padha dolanan ing jaba sinambi nembang. Isine ngemot babagan piwulang lan ora ana paugeran kang gumathok ing babagan cakepan utawa guru lagu sarta nggunakake basa rinengga kaya ta sanepa, paribasan, bebasan, cangkriman, lan sandi asma kang kabeh mau bisa nambah endahing sawijining tembang. Saliyane minangka sarana panglipur, biyasane tembang kanggo ndhidhik bocah cilik. Sajrone tembang dolanan kasebut ngandhut piwulangan mligine piwulang moral. Piwulang kasebut arupa piwulangan becik lan ala. Piwulang kang becik minangka tuladha urip saben dinane dene piwulang kang ala digawe pasinaon kanggo sabanjure aja nganti tumindak kang kaya mangkono.

Gegayutan karo andharan kasebut, mula bisa dirumusake underane panliten iki yaiku (1) Apa isi kang kinandhut ing tembang dolanan kasebut? (2) Nilai moral apa kang kinandhut ing tembang dolanan kasebut? (3) Kepriye gegayutan antara nilai moral ing tembang dolanan kasebut tumrap kompetensi sikape siswa ing sekolah dhasar?. Gegayutan karo underane panliten sing wis dirumusake mau, panliten iki nduweni ancas supaya bisa menehi sumbangan tumrap pangrembakaning sastra Jawa lan bisa nggampangake pamaos ngerteni nilai moral sing kinandhut ing tembang dolanan gegayutan tumrap sikape siswa ing sekolah dhasar sarta supaya bisa nambahi kawruh ngenani pangrembakane moral bocah ing sekolah dhasar.

Panliten iki dikarepake bisa menehi paedah tumrap: 1) kanggo panulis: panliten iki bisa didadekake sarana kanggo nyinaoni piwulang moral sajrone tembang mligine tembang dolanan, lan uga bisa dadi wujud nyata pangetrapan kawruh sawetara ing bangku kuliyah. 2) kanggo pamaos: Panliten iki dikarepake bisa menehi tuladha tumrap para pamaos lan dikarepake nilai-nilai kang luhur kasebut bisa ditrapake ing urip saben dina. 3) kanggo donyaning pamulangan: Tumrap pamulangan ing SD, SMP, SMA lan sederajat, asil panliten iki bisa menehi tuladha ngenani piwulangan moral sajrone tembang dolanan saengga bisa didadekake tuladha kang becik.

Lelandhesan panliten iki nggunakake teori struktur. Teori kasebut digunakake kanggo ndhudhah isi kang ana ing tembang dolanan kasebut nggunakake pamawase Damayanti kang ngandharake yen ana struktur lair lan struktur batin sajrone tembang dolanan. Sawise kawiyak struktur kang ana ing tembang dolanan kasebut banjur kanggo nintingi nilai moral kang kinandhut sajrone tembang dolanan nggunakake pamawase Nurgiyantoro. Nurgiyantoro ngandharake menawa moral kaperang dadi telu yaiku (1) moral gegayutane karo manungsa lan Pengeran, (2) moral kang gegayutane karo manungsa lan dhiru pribadhi, lan (3) moral kang gegayutan antarane manungsa karo manungsa liya ing lingkup sosial lan lingkungan alam.

Adhedhasar asiling panliten ngenani nilai moral ing tembang dolanan bisa dingerteni ana saperangan tembang dolanan kang bisa ditegesi kanthi wantah adhedhasar cakepan kang sumadya, dene ana saperangan tembang dolanan kang kudu dingerteni lumantar teges entar. Saliyane iku tembang-tembang kasebut yen dilarasake tumrap kompetensi sikap kang ana ing KTSP 2013 bisa trep lan kasil menehi gegambaran kang cetha ngenani nilai-nilai moral kang kinandhut. Nilai-nilai

moral kang kasil ditemokake mau banjur dilarasake tumrap indhikator-indhikator kang wis sumedya ing kurikulum anyar. Saka kene banjur bisa dingerteni yen ana sesambungan kang raket antarane nilai moral ing tembang dolanan gegayutan tumrap sikape siswa ing sekolah dhasar. Bab kasebut bisa diwawas saka nilai-nilai kang kinandhut banjur dideleng lan dilarasake tumrap sikape siswa ing sekolah dhasar.

Abstrak

Tembang dolanan diartikan sebagai tembang tradisional rakyat, yang dinyanyikan ketika bulan bersinar. Pada umumnya ketika bulan bersinar anak-anak banyak yang keluar rumah untuk bermain bersama disertai menyanyikan lagu dolanan. Isi yang ada didalam tembang dolanan megandung nilai-nilai yang berguna untuk dipelajari serta menggunakan perhiasan bahasa yang indah. Perhiasan tersebut diantaranya adalah sanepa, paribasan, bebasan, cangkriman dan sandi asma yang bisa menambah indahnnya lagu tersebut. Selain sebagai sarana bermain, lagu dolanan juga berfungsi untuk mendidik anak. Didalamnya mengandung nilai-nilai didik khususnya nilai didik yang berhubungan dengan moral seorang anak. Nilai-nilai didik tersebut digunakan sebagai contoh dalam kehidupan sehari-hari serta contoh yang buruk dijadikan sebagai pembelajaran supaya tidak bertindak seperti itu.

Sehubungan dengan penjelasan tersebut, maka dibuatlah rumusan penelitian sebagai berikut (1) Apa isi yang terkandung dalam lagu dolanan tersebut ? (2) Apa nilai moral yang terkandung dalam lagu dolanan tersebut ? (3) Bagaimanakah hubungan antara nilai moral yang ada dalam lagu dolanan tersebut terhadap kompetensi sikap siswa di sekolah dasar?. Sehubungan dengan rumusan penelitian yang dibuat tersebut, maka penelitian ini bertujuan untuk memberikan sumbangan terhadap perkembangan Sastra Jawa serta memudahkan pembaca untuk mengerti dan memahami nilai moral yang terkandung berhubungan dengan kompetensi sikap siswa di sekolah dhasar. Selain itu diharapkan penelitian ini bisa menambah pengetahuan tentang perkembangan moral siswa di sekolah dhasar.

Penelitian ini diharapkan bisa memberikan manfaat terhadap: 1) penulis: panelitian ini bisa dijadikan sarana untuk mempelajari nilai moral di dalam lagu khususnya lagu dolanan serta dijadikan sebagai wujud nyata pengetahuan yang didapatkan ketika di bangku kuliah. 2) Pembaca: penelitian ini diharapkan bisa memberikan contoh untuk diterapkan dalam kehidupan sehari-hari. 3) Dunia pendidikan: untuk pembelajaran di SD, SMP, SMA dan sederajat. Dari hasil penelitian ini diharapkan bisa memberikan contoh yang baik mengenai nilai moral yang ada di lagu dolanan sehingga bisa dijadikan contoh yang baik.

Landasan penelitian ini menggunakan teori struktur. Teori tersebut digunakan untuk menemukan isi serta unsur yang terkandung di dalam lagu dolanan. Teori yang digunakan adalah teori dari Damayanti, yang menjelaskan struktur lair serta struktur batin yang terkandung dalam lagu dolanan. Setelah struktur yang ada ditemukan selanjutnya teori yang digunakan adalah pendapat dari Nurgiyantoro. Teori dari Nurgiyantoro tersebut digunakan untuk menjelaskan nilai moral yang ada di dalam lagu dolanan yang ada. Nurgiyantoro menjelaskan bahwa moral terbagi benjadi tiga yaitu (1) moral antara manusia dan Tuhan, (2) moral antara manusia dan diri pribadi, dan (3) moral antara manusia dan lingkungan sosial dan alam.

Berdasarkan hasil penelitian tentang nilai moral di dalam lagu dolanan tersebut, bisa disimpulkan bahwa ada sebagian lagu yang bisa diartikan sesuai dengan liriknya. Sebagian tembang yang memiliki arti konotatif sehingga menimbulkan pengertian yang lebih dalam dibandingkan lagu yang bersifat denotatif. Selain itu lagu-lagu dolanan tersebut jika dihubungkan dengan kompetensi sikap KTSP 2013 menunjukkan bahwa adanya kesinambungan antara nilai moral yang ada di dalam tembang dengan syair-syair yang ada di dalam lagu dolanan tersebut. Setelah diketahui nilai moral yang bermanfaat terhadap siswa, diharapkan guru mampu memberikan contoh baik sehingga bisa digunakan oleh siswa sebagai media pembelajaran moral di sekolah dasar.

A. PURWAKA

Tembang salah sijine wujud kabudayan Jawa. Tembang ora bisa uwal saka jagade kabudayane manungsa. Tembang Jawa ana papat. Ing antarane yaiku tembang gedhe, tembang tengahan, tembang cilik utawa umume diarani tembang macapat, lan tembang dolanan. Sakabehe tembang kasebut nduweni titikan kang mligi, titikan kasebut ndadekake tembang bisa dititoni dening pamacane. Ana paugeran ing saben tembang kasebut. Kanggo pamaca, titikan kang umume digawe yaiku basa.

Tembang cilik utawa tembang macapat nduweni paugeran kang mligi, ing antarane yaiku ana guru lagu, guru wilangan lan guru gatra. Tembang kasebut mbutuhake katrampilan kang mligi sing kudu diduweni dening pamaca yen pamaca pengin ngerteni apa kang kinandhut ing tembang mau.

Saka cacahé tembang kang wis ana, tembang kang bisa narik kawigatene panliti yaiku tembang dolanan. Tembang dolanan nduweni titikan kang mligi yaiku pamaca digampangake anggoné ngerteni. Tembang kasebut dianggep gampang amarga basa kang digunakake ing saben cakepane gampang dingerteni. Basa kang digunakake ing tembang dolanan yaiku basa padinan. Mula saka iku, ndadekake kahanane tembang kasebut isih ngrembaka ing jaman saiki. Senajan mangkono, saiki tembang dolanan lan tembang liyane kurang disenengi dening para siswa. Tembang dolanan iki wiwitane dianggep dadi sarana lelipur ati lan gegojegan, nanging ngemu pesen-pesen kang becik. Mula, tembang dolanan bisa ditembangake dening sapa wae sinambi dolanan bebarengan.

Panggulawenthah sarana tembang dolanan iki lumaku ing sekolah tingkat dhasar. Kabukten kurikulum 2013 iki tembang dolanan wajib diwulangake wiwit kelas 1 nganti kelas 4. Dene kelas 5 lan 6 wis ngancik ing tembang macapat. Ing kene cetha yen ing KTSP 2013 wis menehi panggonan khusus kanggo ngrembakake kualitas siswa supaya *kreatif*. Tembang dolanan uga minangka sarana mbangun karakter bocah. Sinambi nembang lan dolanan bebarengan guru bisa

dadi *fasilitator* kanggo nyampekake nilai wigati ing tembang dolanan kasebut.

Nilai-nilai luhur kang kinandhut ing tembang dolanan mau bisa dadi sarana nuwuhake kadiwasane bocah, nuwuhake greget kanggo ndhapuk kapribadhen lan bebuden kang luhur, nuwuhake rasa tanggung jawab melu nguri-uri lestarining budaya Jawa. Tembang dolanan bisa nuwuhake watak temen, jujur, lan nyingkirake watak deksura, adigang, adigung lan adiguna. Saliyane iku uga tembang dolanan mulangi bocah supaya tansah bekti marang Gusti Kang Maha Kuwasa (Dwijahapsara, 2001:2). Sakabehane nilai luhur kasebut sumimpen ing cakepan tembang dolanan kasebut. Saka cakepan-cakepan kasebut didhudhah lan dionceki siji mbaka siji banjur disambungake karo kasunyatan kang ana ing masyarakat.

Bocah lan guru nduweni peran kang wigati kanggo ngrembakane tembang dolanan ing lingkungan sekolah dhasar. Mula saka iku, guru bisa dadi reseptor kang trep kanggo ngerteni sepira ngrembakane tembang dolanan ing sekolah.

B. METODHE

Panliten ngenani nilai moral ing tembang dolanan gegayutane karo sikape siswa ing sekolah dhasar mujudake panliten kualitatif. Panliten kualitatif yaiku metode sing ora ngutamakake angka-angka, nanging ngutamakake antarane konsep sing dikaji kanthi empiris (Endraswara, 2011:5). Metode kualitatif menehi kawigatan marang dhata sing gegayutane karo konteks panggonane. Metode kualitatif iki nengenake hakikat nilai-nilai (Ratna, 2004:47).

Siswantoro (2005:56) ngandharake yen metode dheskriptif bisa ditegesi minangka *prosedur* ngrampungake prakara kanthi nggambarake kahanan subjek utawa objek panliten (pawongan, lembaga, masarakat) nalika pawongan adhedhasar kasunyatan kang katon.

Adhedhasar pangerten kasebut mula bisa dingerteni yen metode dheskriptif yaiku metode sing nggunakake cara-cara penafsiran sing nuduhake kanthi cara dheskriptif adhedhasar kasunyatan. Metode deskriptif iki

digunakake kanggo nggambarake kanthi cara sistematis dhata-dhata kang faktual lan akurat ngenani fakta- fakta satra gegayutan antarane fenomena kang ana sajroning objek tintingan.

C. ANDHARAN

I. Nilai Moral Kang Kinandhut Ing 15 Tembang Kang Wis Kapilih

Nilai moral kang kinandhut ing 15 tembang kasebut bakal kajlentrehake kaya ing ngisor iki.

Moral mujudake ajaran ngenani apik lan alane kelakuan manungsa. nilai moral nduweni gegayutan karo piwulangan agama. Agama yaiku sawijining kapitayane manungsa marang Gustine. Kapitayan kasebut ora bisa dipeksa, tuwuhe tulus saka batine dhewe. tembang dolanan sawijining kabudayan Jawa kang nduweni nilai moral kang apik minangka sarana pasinaone bocah. Tembang dolanan kang ditembangake sinambi dolanan luwih gampang ditampa dening bocah lan gampang dielingake, saengga ndadekake bocah tansah eling marang pitutur lan ajaran kang becik. nilai moral kang bisa dituladhani yaiku :

1) Nilai Moral Gegayutan Manungsa lan Gustine

Nilai moral kang gegayutan antarane manungsa klawan Gustine nengenake bab taat marang prentah uga ngadohi sakabehane larangane. Ing kene akeh bab-bab kang nengenake kepriye manungsa tansah syukur lan manambah marang Gustine saengga tansah bisa mujudake manungsa kang becik. Resik ati lan pikirane banjur nuwuhake tumindak kang uga becik. Nilai kasebut bakal diandharake ing ngisor iki :

(1).Syukur

Syukur yaiku sawijining cara ngucapake matur nuwun marang Gusti Kang Maha Kuwasa amarga wis diparingi nikmat kang luwih (Poerwadarminta, 2001:571). Bab syukur bisa dideleng saka tembang kanthi irah-irahan “Padhang Bulan”. ing tembang kasebut bisa kabukten ing cakepan

“ngelingake aja padha turu sore”

Padhang bulan nuduhake kahanan wengi kang padhang jingglang. padhang kasebut tuwuh saka bulan kang ndadari. Bulan kang padhang kasebut bisa madhangake ati lan jiwane manungsa. Mula, ing tembang kasebut tuwuh nilai agama.

Ing tembang kasebut makna kang sumirat supaya manungsa bisa ngurangi nepsune. Bab kasebut bisa dijupuk saka cakepan “*ngelingake aja turu sore-sore*”. Ngelingake supaya ngurangi turu, banjur ngibadah ing wengine. Ngibadah minangka tandha syukur. Suwalike sapa wonge kang gupuh turu nalika padhang bulan tegese dheweke ora bakal meruhi sinare bulan kang endah. Ing jaman semana wayah padhang bulan dianggep minangka wayah kang trep kanggo gegojekan bareng, dolanan bareng. Lumrahe ing jaman biyen nalika padhang bulan kabeh wong tegese enom lan tuwa campur dadi siji. Kahanan kasebut digunakake bocah kanggo nyeluki kancane banjur dolanan jumpritan utawa apa wae sauger kena kanggo dolanan sakancane. Wong tuwa beda maneh ana kang lagi cecaturan kanggo tangga teparone ing latar. Sakabehe mau minangka wujud syukur amarga wis pinarigan padhang bulan kang bisa kanggo madhangi dalan. Jaman semana kahanan padhang bulan pancet wigati, dene ing jaman saiki beda banget.

Jaman tembe iki ing kutha wis ora katon maneh nalika padhang bulan. Padhang bulan utawa ora, padha wae rasane amarga

Syukur yaiku ngucapake matur nuwun marang Gusti Allah amarga wis diparingi kanikmatan kang tanpa kena diitung. Sapa wonge kang gelem syukur bakal ditambah nikmate dening Gusti Allah. Suwalike sapa kang kufur bakal dijupuk sakabehing nikmat kang wis diolehi.

Saka tembang kasebut, manungsa minangka titahing Gusti kudu tansah manambah lan taat. Manungsa kudu ngakehakehi ibadah tinimbang ngumbar hawa napsune. Nilai kasebut migunani kanggo bocah-bocah supaya tansah ngucapake syukur marang apa kang diparingi Gusti Allah.

(2).Ngibadah

Ngibadah mujudake tata carane manungsa anggone cedhak marang marang Gustine. Ngibadah mujudake tumindak kanggo netepi prentahe Gustine. Ngibadah minangka kuwajibane agama kang kudu dilakokake. Nilai moral arupa tansah ngibadah kasebut kabukten saka cakepan ing tembang “Ilir-Ilir”.

“Kanggo seba mengka sore”

Lelagon kasebut menahi wawasan ngenani tasawuf. Lelagon kasebut menahi pitutur marang bocah supaya tansah eling marang Gusti Allah. Saliyane iku ing lagu kasebut menahi pitutur supaya bocah mau sinau ngenani ngibadah. Ngibadah kang arupa salat, pasa, zakat lan dzikir.

Ngibadah kudu diwulangake wiwit bocah kasebut isih cilik. Ngibadah dadi dhasar piwulangan agama kang kudu dikenalake marang bocah, amarga agama bisa ndadekake manungsa tansah eling yen arep tumindak ala. Semana uga bocah yen wiwit cilik wis ngerti ngenani piwulang agama, banjur bisa digawe sangu kanggo ngadhepi panguripan kang maneka warna prekarane.

Piwulang ngenani ngibadah uga kinandhut ing tembang kanthi irah-irahan “Sluku-Sluku Bathok”. Cakepan kang laras karo nilai moral unine *“bathoke ela-elo”*. Bathok ditegesi minangka gegambaran sirah manungsa, dene *ela-elo* ditegesi padha dene gela-gelo. Adhedhasar bab kasebut bisa didudut yen sirah gela-gelo tegese dzikir. Dzikir mujudake kagiyatan ngibadah muji ing ngarsane Gusti, mula ing tembang “Sluku-Sluku Bathok” kasebut uga ngandhut nilai moral ngenani ngibadah marang Gustine.

Adhedhasar andharan kasebut bisa didudut yen ta nilai moral ngenani tansah ngibadah iku kinandhut ing tembang “Ilir-Ilir” lan “Sluku-Sluku Bathok”. Kalorone mau menahi piwulang kang becik tumrap bocah mligine bocah Sekolah Dhasar. Saka tembang kasebut dikarepake supaya bocah bisa gampang anggone ngerteni lumantar tembang dolanan kang bisa ditembangake sinambi dolanan karo guru sarta kancane.

(3). Sipat Jujur

Jujur yaiku ora ngapusi, sabener (Poerwadarminta, 1937). Sipat jujur minangka sipat dhasar kang kudu diduweni dening bocah. Bocah kang nduweni sipat jujur bakal luhur wekasane. Akeh pangoda kanggo manungsa supaya ora tumindak jujur. Bab kasebut diwulangake ing tembang kanthi irah-irahan “Kuwu Apa Kuwu”. Ing tembang kasebut diwulangake aja nganti korupsi. Kasunyatan sing dumadi ing masyarakat apa maneh ing pamarentahan Indonesia, korupsi dianggep minangka bab sing biyasa lan kaya-kaya ora ngrugekake wong liya.

Cakepan tembang kasebut ing gatra katelu lan papat kang unine *“aja dha korupsi, merga yen korupsi negarane rugi”*. Cetha yen pangripta menahi gegambaran supaya bocah-bocah nduweni sipat jujur lan ing tembene ora nganti tumindak korupsi. Tumindak apus-apus kang tundhone ngrugekake negara saisine. Adhedhasar bab kasebut tembang iki bisa weneh piwulang kang migunani tumrap bocah-bocah ing sekolah dhasar.

Tembang sabanjure kang ngandhut nilai moral mligine jujur kinandhut ing tembang “Wajib dadi Murid”. Cakepan kang trep lan nuduhake supaya nduweni sipat jujur ana ing gatra kalima. Gatra kalima unine yaiku *“ra kena ethok-ethok”*. Cetha ing gatra kasebut nuduhake pesen moral aja nganti ethok-ethok. Tegese yen bocah kudu nengenake sipat jujur, luwih-luwih nalika ana ing sekolah.

Adhedhasar bab kasebut bisa dingerteni yen nili moral ngenani jujur kinandhut ing tembang “Kuwu Apa Kuwu” lan “Wajib dadi murid”. Sejatine tembang kasebut nduweni kagungan wigati tumrap bocah, amarga mung lumantar tembang dolanan wis bisa ngerteni kepriye sipat jujur sarta cak-cakane ing urip saben dinane.

2). Nilai Moral Gegayutane Manungsa karo Dhiri Pribadhine

Nilai moral gegayutan antaran manungsa karo dhiri pribadhine yaiku ajaran moral kang nengenake rasa tanggung jawab marang awake dhewe tumrap apa kang ditindakake. Ing ngisor iki bakal diandharake ngenani bab kasebut.

(1). Andhap Asor

Andhap asor mujudake sipat ora ngunggulake awake dhewe. Cakepan kang katulis ing tembang luwih nengenake sipat sombong. Kabukten saka cakepan *“panunggule salahe ngungkul-ngungkuli”*. Kahanan kasebut nuduhake dheweke ora trima yen ana ong kang luwih sasembarange tinimbang dheweke. Ing kene diwulangake supaya bocah nduweni sipat andhap asor

Manungsa urip ing ngalam donya aja nganti nduweni sipat sombong kudu tansah andhap asor. Amarga sombong mung bisa ngurangi ajine dhirine manungsa. Sapa pawongan kang sombong pungkasan ora nduweni rasa syukur. Dheweke ora eling marang apa kang diwenehake dening Gustine. Mula saka iku, aja nganti bocah-bocah cilik nduweni sipat sombong marang liyan. Mligine bocah kudu ditandur ing batine rasa nrima lan

syukur marang apa kang wis diparingake dening Gustine.

(2). Sregep

Tembang dolanan kanthi irah-irahan “Menthog-Menthog” kasebut nduweni nilai dhasar kang bisa digunakake minangka sarana panggulawenthah marang anak. Nilai kang paling onjo ing kene yaiku *introspeksi* dhiri.

Sawijining sipat kang nengenake bab dhiri pribadhi supaya dadi manungsa kang bisa ndeleng awake. Sajroning nilai *introspeksi* dhiri kasebut ana pasinaon kang bisa dijupuk.

Kesed yaiku sawijining sipat kang kudu diilangi. Kesed yaiku ora gelem gelem tandhang gawe. Mula saka iku, tuwuh sipat kang kudu diwulangake yaiku sregep. Sapa wonge kang sregep bakal disenengi karo liyan.

Kesed ndadekake manungsa ora nduweni kecarepan kanggo maju. Mung saderma nrima kang diwenehake Gustine. Ora ana pepenginan kanggo maju ningkatake uripe supaya luwih apik.

Sipat kasebut ora kena ditiru dening bocah-bocah. Dadi bocah kudu sregep, serge sinau, sregep ngibadah supaya ing tembe bakal dadi manungsa kang utama. ngabekti marang Gusti, wong tuwa lan negarane.

Tembang sabanjure kang menehi gegambaran ngenani sipat aja kesed yaiku tembang “Wajibe Dadi Murid”. Cakepan kang laras karo sipat kasebut yaiku “*ja nganti mbolos-mbolosan*”. Ing cakepan kasebut tumindak mbolos-mbolosan iku nuduhake sipat kesed, amarga *mbolos* iku tegese kesed kanggo budhal sekolah. Sipat kasebut sejatine mung ndadekake bocah rugi.

Adhedhasar andharan kasebut bisa didudut yen ta sipat kesed iku mung mbabayani bocah, amarga yen bocah wis kena sipat kesed bakal njalari kesed sabanjure. Sipat kesed iki angel diilangake amarga mujudake pakulinan, yen wis kulina kesed bakal angel kongkonane. Adhedhasar bab kasebut bocah kudu wis miwiti lan nyinaoni kepriye carane sregep.

(3). Tanggung jawab

Tembang dolanan kanthi irah-irahan “Gundhul-Gundhul Pacul” kasebut nggambarake bocah kang gundhul. Gundhul disimbolake kanggo manungsa kang isih cilik. Durung nduweni tanggung jawab dadi bisa gembelengan. Bisa sakarepe dhwe. Pitutur kang bisa dijupuk sepisan yaiku dadi bocah kudu wis nduwe sipat tanggung jawab. Sipat

kasebut bisa dideleng saka cakepan “*nyunggi wakul kul gembelengan*”

Wong kang lagi *nyunggi* tegese nduweni tanggung jawab njaga apa kang disunggi ing sirah kasebut. Mula, dibutuhake rasa tanggung jawab kang luwih kanggo njagane

Tanggung jawab mujudake sipat nanggung sakabehane akibat kang diolehi saka tumindake. Bocah kang nduweni rasa tanggung jawab wis nuduhake, nduweni bibit dadi pemimpin kang tanggung jawab. Pemimpin kang bisa dipercaya dening masarakat

Punjering pesen ing tembang kasebut ngenani kepriye dadi pemimpin kang becik, ora nguciwakake masarakat kang wis percaya. Mula, tembang kasebut kudu diwulangake marang bocah supaya bocah kasebut nduweni dhasaran kang kuwat ngenani dadi pemimpin ing tembe.

Sipat tanggung jawab uga kinandhut ing tembang kanthi irah-irahan “E Dhayohe Teka”. Cakepan kang laras karo sipat tanggung jawab yaiku “*E..gelarna klasa*”. Cakepan kasebut cetha menehi gegambaran yen bocah nuduhake rasa tanggung jawab marang kahanan nalika ana tamu. Nggelarake klasa mujudake tumindak nyata ngenani tanggung jawab nalika ana tamu.

Adhedhasar bab kasebut bisa didudut saka tembang “Gundhul Pacul” lan “E Dhayohe Teka” kasebut mulangi bocah supaya nduweni tanggung jawab marang wong liya. Bedane ing tembang “Dhayohe Teka” sipat tanggung jawab ditujokake kanggo ngormati tamu, dene ing “Gundhul Pacul” ditujokake kanggo pemimpin supaya dadi pemimpin kang becik. Kalorone mau mujudake piwulang kang becik kanggo dhasar pribadhi bocah ing tembe mburine.

(4). Pemimpin becik

Nilai moral kasebut ana ing tembang “E..Dhayohe teka”. Dhayoh minangka simbol. Dudu dhayoh lumrahe wong nanging dhayoh arupa prekara kang teka. Ngerti yen teka saka cakepan “E..Dhayohe Teka”. Yen ana dhayoh teka lumrahe dijamu kanthi cara kang sopan. Ing kene akeh prekara-prekara kang terus teka. Banjur prekara kasebut ora ana enteke. Ing kene *management* pemimpin anggone ngrampungake masalah

Sakabehe bocah bakal dadi pemimpin, mligine pemimpin kanggo pribadhi lan pemimpin kanggo wong liya.

Mula, tembang kasebut trep diwenahi marang bocah.

Tembang kasebut nuduhake pemimpin kang salah anggone ngrampungake prekara bakal nuwuhake prekara kang luwih jero. Mula, pemimpin mbutuhake sipat tanggap, lan trep anggone ngrampungake prekara.

(5).Mandhiri

Mandhiri yaiku madeg dhewe (Sudaryanto, 2001:553). Sikap mandhiri kagambarake saka tembang kanthi irah-irahan “Dhondhong Apa Salak”. Tembang kasebut diwiwiti karo tembung kang nuduhake pilihan. Ditandhani karo tempung “apa” kang nuduhake sawijining pilihan.

“dhondhong apa salak”

Dhondhong yaiku woh-wohan kang kulite alus nanging isine kasar. Tegese aja nganti tumindake apik nanging niyate ala. Tuladhane nyedhaki wong kang ndweni barang apik, banjur tansah menahi pitulungan nanging pungkasané nyilakakake pawongan kasebut. Cetha yen kaya mangkono dudu sipat kang apik, mung bisa ngrugekake liyan kang ora ngerti apa-apa. Luwih becik kaya salak, masiya ta njabane ala lan kasar nanging njerone alus. Tegese niat kang diduweni apik nanging carane kang bisa nglarani kang nampa pitulungane. Bab kang nglarani ati kasebut bisa karana omongane kang nggawe atine wong liya cidra. Tuladhane nalika nolong wong liya lumantar nulung ngutangi dhuwit nanging sarana omongan kang ora kepenak. Bab kaya mangkono iku kang dilambangake kanthi simbol salak. Yen bisa nuladhani kaya cakepan sabanjure, yaiku :

“dhuku cilik-cilik”

Dhuku nduweni kulit alus lan daging njero kang alus. Dhuku bisa minangka tuladha nalika tumindak supa bisa alus ing lair lan batine. Alus ing omongan uga alus tumindak. Tegese ora nganti nyidrani atine liyan, yen manungsa wis kasil nggawe bungahe atine liyan lumantar nulung tanpa pamrih sarta tanpa nglarani atine liyan tegese manungsa wis bisa urip mandhiri. Kagambarake saka cakepan sabanjure.

“andhong apa becak”

Andhong minangka tunggangan kang kan diobahake nganggo tenagane kewan, dene becak diobahake dening manungsa. Ing kene kasil menahi gambaran marang manungsa kudu bisa tansah mandhiri kaya dene becak. Manungsa mligine bocah kudu bisa nggunakake tenagane kanggo kagiyatane

dhewe. tegese ora thithik-thithik njaluk tulung. Sauger penggaweyan kasebut bisa dilakokake dhewe iya kudu dilakokake dhewe supaya bisa nglatih sikap mandhirine.

Bab kasebut yen ana ing sekolah bisa kagambarake nalika bocah nglakokake piket ngresiki kelas saben esuk. Ing kene bocah dilatih mandhiri lan rasa tanggung jawab kang luwih tumrap sakabehane kagiyatane bocah kasebut.

(6).Ngati-ati

Ngati-ati asale saka tembung ati. Ati yaiku perangane jerowan awake manungsa nggoné telenging rasa kebatinan (Poerwadarminta, 1937:21). Adhedhasar pangerten kasebut cetha yen ati minangka punjering rasa pangrasa manungsa ing ngalam donya. Gegayutan karo pangerten kasebut ing tembang “*blarak-blarak sempal*” iki ngandhut nilai moral arupa tansah ngati-ati bocah ing jaman saiki. Apa maneh nalika dolanan.

Tembang kasebut nggambarake ing cakepan ‘*yen tiba tangia dhewe*’. Ing cakepan kasebut yen dilarasake karo kahanan jaman saiki menahi pitutur masiya ta dolanan aja nganti nglalekake apa kang dadi aturane. Aja nganti lali tata krama, kudu tansah diugemi.

Dolanane bocah ing jaman saiki ora kaya dolanan jaman biyen. Yen biyen mung dolanan kang asipat tradhisional nanging jaman saiki luwih asipat teknologi gagrag anyar kamangka seserepan kang diduweni wong tuwane winates. Jaman semana yen nganti tiba bakal tatu awake dene ing jaman saiki yen tiba mesthi tatu. tatune luwih jero amarga dolanan kang digawe wis beda. Tuladhane yaiku pangaribawane *internet* kang mlebu ing Indonesia menahi paedah becik lan ala. Paedah becike bisa wenah seserepan anyar kang migunani. Dene paedah alane yaiku bocah bisa sakarepe dhewe nggunakake tanpa ana dhampungan saka wong tuwa. Kadhang kala wong tuwane sarta guru wis menahi watesan nanging seserepan kang kurang njalari pengawasan kasebut ora bisa ketat.

Adhedhasar bab kasebut banjur bosa ngrasakake mardika ing bab kang kliru. *Internet* kang kudune dinggo kanthi bener malah dinggo kanggo ndeleng bab-bab kang ora sabener. Mula saka iku tembang kasebut menahi pepeling marang bocah ing jaman saiki supaya tansah ngati-ati anggoné dolanan. Yen saben bocah wis bisa ati-ati bakal tuwuh rasa mandhiri ing pribadine bocah kasebut. pesen

becik kasebut kudu tansah diwulangake sinambi diwulangake tembang kasebut.

2) Nilai Moral Antarane Manungsa Karo Lingkup Sosial lan Jagad Gumelar.

Nilai moral gegayutan antarane manungsa karo lingkup sosial lan jagad gumelar yaiku piwulang moral kang mulangake ngenani kelakuan apik ing urip bebrayan. Manungsa kalebu makhluk sosial. Mula, manungsa ora bisa urip dhewe lan mbutuhake wong liya. Manungsa kudu tansah tumindak becik lan entheng tangan marang wong liyan supaya nalika kita susah direwangi dening wong liya. Tumindak becik marang liyan iku ora ana rugine malah nekakake kabecikan suwalike kanggo awake. Sapa kang nulung bakal ditulung liwat dalan kang ora dinyana.

(1). Rukun

Nilai moral ngenani rukun kasebut ana ing tembang kanthi irah-irahan “Enthik-Enthik”. Rukun sawijining sipat kang nengenake kahanan guyub. Ora ana cecongkrahane. Nilai kasebut kagambarake kanthi cetha ing cakupan “*ya bener ya bener warga rukun dadi seger*”

Rukun kudu wis dingerteni dening bocah wiwit dheweke isih cilik. Amarga rukun kasebut mbantu bocah anggone sesrawungan marang liyan. Bocah kang senengane congkrah bakal ngrugekake manungsa liyan sarta ora bakal ana kang nyedhak. Tegese bocah kang ora nduweni sipat rukun bakal diadohi dening liyan.

Pasinaon ngenani sipat rukun kasebut bisa diolehi saka tembang kasebut. Mula sipat kasebut kudu dikenalake dening wong tuwa luwih-luwih guru ing sekolah.

(2). Kurmat

Nilai moral ngenani kurmat marang liyan, bisa dijupuk saka tembang “Enthik-Enthik”. Ing tembang kasebut manungsa mligine bocah dikenalake ngenani kepriye ngurmati sedulur tuwa.

Sipat ngurmati sejatine nuduhake solah bawane manungsa nalika ngadhepi manungsa liyan. Ngajeni sapa wae kang diadhepi. Ngajeni marang liyan sejatine ora mung kang wong luwih tuwa nanging ngajeni sapa wae. Sapa kang bisa ngajeni wong liya dheweke uga bakal diajeni dening liyan. Cakupan kang ngelingake supaya tansah ngurmat wong luwih

tuwa yaiku “*aja dhi, aja dhi dulur tuwa malati*”

Tembang *malati* dikarepake kanggo negesake supaya kita kudu tansah ngurmati. Sapa wong kang ora ngurmati bakal kuwalat pungkasan. Bab kasebut weneh pangerten sapa kang ora ngurmati bakal oleh walesan kang bisa ngrugekake awake dhewe, mula dibutuhake sipat kurmat kanggo sesrawungan ing bebrayan saben dinane.

Saliyane ing tembang ‘*enthik-enthik*’ sipat kurmat marang liyan uga diwulangake ing tembang kanthi irah-irahan ‘*ana tamu*’. Kabukten saka cakupan tembang kasebut sing unine yaiku “*aja rame aja gegojegan iki ladekna unjukan*”.

Cetha ing tembang iki manungsa kudu tansah ngurmati, luwih-luwih tamu. Ana unen-unen jarene tamu minangka raja lan ratu. Tegese kudu tansah dikurmati. Wujud pakurmatane bisa arupa ngladekake unjukan lan dhaharan kang pantes kanggo tamu. Saliyane iku kudu bisa ngurmati ing perangan tata krama. Upamane nalika minarakake tamu kasebut kudu kebak rasa sopan, masiya wong kang arep ditemoni dening tamu kasebut durung ana ananging kita kudu bisa minarakake kanthi merak ati. Sakabehe tindak tanduk kita sing bisa nggawe tentrem liyan banjur nuwuhake rasa nyenengake atine liyan.

Sipat ngurmati sabanjure ngurmati adhedhasar kalungguhane liyan bisa ditemokake ing tembang “*Jaranan*”. Budaya Jawa tansah njunjung dhuwur ngurmati wong liya. Ing kene digambarake yen mentri kudu ngurmati ndarane. Dideleng saka kalungguhane pancen ndara luwih dhuwur tinimbang mentri. Bab kasebut disumurupi amarga kanggo njenengake wong ndara bei iku mung turunan saka kaluwarga nigrat. Disengkuyung dening jaran teji, yaiku jaran kang gedhe, gagah trep karo tunggangane raja. Nilai kasebut ana ing cakupan “*jaranan jaranan jarane jaran teji, sing numpak ndara bei, sing ngiring para mentri*”

Budi pakerti kang bisa dikenalake marang anak yaiku sipat ngurmati marang wong liya kang luwih kalungguhane. Ngurmati ing kene ora ateges yen awake dhewe minangka manungsa kang asor. Tegese kang dikurmati amarga kalungguhane ora amarga drajad manungsane. Drajad manungsa ing ngarsane Gusti padha. Dene kang mbedakake mung amal lan ibadahe. Mula, ing kene bocah

kudu diwenehi weruh ngenani kepriye ngurmati kang sabaene.

(3).Nyenengake liyan

Sawijining sipat kang mulangake kabecikan kanggo urip bebrayan. Manungsa minangka makluk *sosial*, ora bisa urip dhewe. manungsa tansah mbutuhake bantuwane liyan.

Nyenengake atine liyan mujudake sawijining tumindak kang nggawe wong bungah. Tumindak kasebut bisa arupa menehi samubarang, tulung-tinulung, uga tumindak kang nggampangake uripe liyan. Saliyane iku ana tumindak kang sepele nanging kasil bisa nggawe atining liyan seneng. Tumindak kasebut yaiku nggawe ngguyu wong liya. Nggawe ngguyu minangka tumindak kang sepele nanging kebak makna. Bisa uga nggawe wong kang susah atine malih dadi bungah amarga tumindak kasebut. Bab kasebut bisa dideleng saka cakepan “*mung lakumu megal-megol gawe ngguyu*”

Megal-megol nggambarake tumindak kang lucu. Tujuwane kanggo nglipur atine liyan, mligine kanggo wong kang ana ing sakiwa tengene. Lelipur atine liya nuduhake sipat kang becik. Amarga sak tumindak kasebut kasil nuduhake yen dheweke preduli marang apa kang dirasakake liyan. Ngerti yen wong kasebut susah banjur nggawe bungah atine pawongan kasebut kanthi cara megal-megol. Tegese jogedane kasebut bisa ngurangi kasusahane pawongan kasebut. Senajan ta ora bisa mbantu kang luwih nanging paling ora mbantu ing bab ngunggahake semangat lumantar jogedane mau kang lucu nggawe wong rada lali marang masalahe.

Saka tembang “Menthog-Menthog” kasebut kita bisa dijupuk pasinaon ngenani kepriye lelipur atine liyan, kepriye nggawe bungah wong liya kang lagi kasusahan. Bab kasebut kudu diwenehake marang bocah kang ana ing sekolah dhasar. Amarga sekolah dhasar minangka panggonan kanggo menehi dhasar kang nengenake bab kang asipat ndhasari pola pikire bocah kasebut supaya bisa apik.

(4).Paseduluran

Jaranan sawijining tembang dolanan kang nggambarake pawongan kang lagi dolanan jaranan. Jaranan kang ditunggangi saka sesek utwa pring kang dinam. Jaranan nduweni nilai kang bisa disinaoni sarta digethoktularake minangka sarana panggulawenthah anak lumantar tembang.

Nilai kasebut mujudake nilai moral kang gegayutan marang manungsa liyan. Kepriye anggong srawung antarane ndara lan mentrine. Ndara kalungguhane luwih dhuwur dene mentrine ana ing sangisore. ndara. Ing tembang kasebut digambarake kanthi bebarengan numpaki jaran. Bab kasebut kabukten saka cakepan “*sing numpak ndara bei, sing ngiring para mentri*”.

Saka cakepan kasebut nuduhake yen antarane ndara lan aPoerwadarmintai ora ana wates, kabeh kaya dulur. Nyambut gawe bebarengan. Bendarane mimpin dene aPoerwadarmintaine ngrewangi mbantu penggaweyane ndara.

Wujud paseduluran kang bisa didadekake tuladha dening bocah-bocah supaya tansah bisa njaga paseduluran kanthi apik, saengga mujudake panguripan kang guyub lan rukun.

Wujud paseduluran liyane ana ing tembang kanthi irah-irahan “nantang mungsuh”. Ing kene diwulangake kepriye rugine wong kang seneng tukar padu. Kalah apa menang bakal dadi asor. Ing kene diwulangake wong kang ngalah luhur wekasane. Adhedhasar bab kasebut sing kudu ditengenake bab paseduluran, yen nganti tukar padu bakal ngurangi paseduluran. Bab kaya mangkono ora patut ditiru dening bocah. wiwit cilik bocah kudu diwulangake rasa rukun banjur nuwuhake rasa paseduluran kang raket.

II. Gegayutan Antarane Nilai Moral Ing Tembang Dolanan Tumrap Kompetensi Sikape Siswa Ing Sekolah Dhasar.

Piwulangan moral minangka sawijining tata laku kang ampuh bisa mbantu manungsa nambah kawruh kanggo panguripane. Piwulangan moral mbangun kawasisane manungsa sarta kapribadhen siswa bisa luwih apik saka sadurunge. Piwulang ngenani nilai ndadekake samubarang kang sadurunge ora ngerti malih dadi ngerti, sadurunge ala malih dadi becik, banjur bisa milah lan milih bab kang kang ala lan becik.

Piwulangan moral lumaku ing tataran proses kang tansah diawasi. Sawijining upaya ningkatake nilai moral bisa dilakokake kanthi cara nuwuhake lan ngandelake nilai-nilai dhasar supaya tumanem ing batin lan pikirane bocah.

Piwulangan moral tansah nduweni gegayutan kang ora bisa dipisahake karo

sekoahan. Sekolahane mujudake papan panggonan kang dinggo sinau. Ing panggonan kasebut siswa minangka peserta moral mbutuhake seserepan kang gunane gedhe banget tumrap panguripane ing tembe.

Siswa minangka generasi bangsa kang kudu nduweni sipat kang becik. Saben bocah kudu nduweni sipat dhasar wiwit taat marang Gustine, taat marang wong tuwane, *akhlakul karimah, kreatif*, mandhiri sarta dadi warga negara kang tanggung jawab.

Nggulawenthah anak kanthi cara maneka warna. Nilai moral kanggo sekolah dhasar kudu diwenehake wiwit bocah kasebut timur. Nilai-nilai kang becik kudu dikenalake wiwit bocah kasebut cilik. Tegese ora mung ing sekoahan bab kasebut dikenalake, nanging keluarga nduweni peran kang wigati. Wiwit menehi tuladha kang cetha supaya anak bisa nyonto tuladha kang diwenehake ing lingkungan kaluwarga.

Panggulawenthah tumrap anak mbutuhake anane kerjasama antarane lingkungan kaluwarga, masarakat lan sekolah. Lingkungan kang kawitan dikenal dening bocah yaiku lingkungan kaluwarga. Ing kaluwarga, kapribadhe bocah kasebut kawangun. Arep bocah kasebut dadi ala lan becik mung manut kepriye wong tuwane anggone ndadekake bocah kasebut. Adhedhasar bab kasebut, dibutuhake wong tuwa kang ngerti ngenani kepriye anggone nggulawenthah anak kanthi becik. Ing masarakat kaprah klakon yen Ibu ora mbutuhake piwulangan moral kang luwih dhuwur. Akeh kang mikir yen ibu mung mbutuhake sekolah kang ora dhuwur. Tegese piwulangan moral ora dibutuhake kanggo ibu, kamangka Ibu minangka wong tuwa mbutuhake piwulangan moral kang dhuwur supaya bisa nggulawenthah anake kanthi becik. Ibu kang nduweni piwulangan moral kang becik bakal ngerti ngendi kang trep kanggo nggulawenthah anake laras karo umure anake kasebut.

Lingkungan sabanjure yaiku lingkungan sekolah lan lingkungan masarakat. Ing lingkungan sekolah, bocah mung nutugake apa kang wis ditandur dening wong tuwane. Ing lingkungan sekolah kang tumindak minangka wong tuwa yaiku guru. Guru yaiku pawongan kang dianggep nduweni kawasisan anggone nморal anak. Guru nduweni kalungguhan kang wigati sajroning nggulawenthah morale bocah. Saben bocah nduweni guru panutan. Guru

kasebut didadekake conto dening anak. Tuladha kang dijupuk arupa tumindake, cara ngomong, kawasisane anggone nerangake sarta kawasisan liyane kang nyengkuyung guru kasebut dadi conto kang becik.

Sekolahan dianggep panggonan kang paling trep kanggo bocah nrima piwulangan moral. Lumrahe, ing piwulangan moral dhasar pasinaon kanthi cara narik kawigatene bocah dianggep minangka pasinaon kang trep tumrap kahanane bocah. Bab kasebut dilakokae supaya bocah bisa nduweni pepenginan kanggo sinau. Upamane sinau kanthi cara dolanan. Lumantar dolanan bisa dijupuk nilai-nilai kang kinandhut banjur diterangake dening bocah kanthi basa lan cara kang luwih prasaja. Kanthi cara kasebut bocah bakal bisa nampa asiling pasinaon lan bisa dadi sangu bocah kasebut. Kanthi cara dolanan umume bocah ora krasa yen dheweke sejatine sinau nanging kang dilakoni yaiku dolanan. Semana uga ing tembang dolanan, sinambi nembang lagu bebarengan sarta nglakokake dolanane diajab bisa kasil nanemake dhasar-dhasar nilai kang ana ing panguripan. Basa-basa prasaja kang ngemu teges kang sinurat bisa diowahi dening guru banjur bisa dijupuk maknane. Makna kang wis kasil kajupuk kasebut dicakake ing piwulangan moral dhasar, supaya bisa nuwuhake sipat-sipat kang becik tumrap bocah kasebut.

Tembang dolanan kang arep diwulangake ing sekolah, disengkuyung dening kurikulum. Kurikulum minangka perangkat evaluasi pembelajaran ing sekolah. Kurikulum kang paling anyar saiki yaiku kurikulum 2013. Kurikulum 2013 luwih nengenake bab kang asipat tematik. Saliyane iku piwulangan moral ing kene isih diutamakake. Ing ngisor iki bakal kaandharake kurikulum 2013 kang nyethakake temban dolanan minangka pasinaon ing sekoahan.

Kelas I-4

KI : Memahami pengetahuan faktual dengan cara mengamati (mendengar, melihat, membaca) dan menanya berdasarkan rasa ingin tahu tentang dirinya, makhluk ciptaan Tuhan dan kegiatannya, dan benda-benda yang dijumpainya di rumah dan di sekolah.

Menyajikan pengetahuan faktual dalam bahasa yang jelas dan logis, dalam karya yang estetis, dalam gerakan yang mencerminkan anak sehat, dan dalam tindakan yang mencerminkan perilaku anak beriman dan berakhlak mulia.

D. PANUTUP

1. Dudutan

Saka 15 tembang dolanan kang diteliti dening panliti yaiku; Enthik-Enthik; Menthog-Menthog; Jaranan; Padhang Bulan; E Dhayohe Teka; Gundhul-Gundhul Pacul; Sluku-Sluku Bathok; Ilir-Ilir; Cublak-Cublak Suweng; Dhondhong Apa Salak; Ana Tamu; Wajibe Dadi Murid; Kuwi Apa Kuwi; Nantang Mungsuh; Blarak-Blarak Sempal kasebut ngandhut nilai moral kang bisa dijupuk banjur diwulangake marang bocah ing sekolahan. Bab kasebut laras yen disambungake tumrap kurikulum anyar kang diwulangake ing sekolah dhasar. Tembang kang kapilih mujudake tembang kang abasa jawa anyar. Tembang kang menehi piwulangan kasebut kaperang dadi loro yaiku kang sumirat lan sinerat.

Piwulangan moral kang kinandhut sajrone tembang kasebut yaiku ngabekti marang wong tuwa, rukun, nyenengake atining liyan, tulung tinulung, ngormati liyan, paseduluran, tansah eling Pengeran, tansah sregep ngibadah, tanggung jawab, mandhiri, jujur, sregep, paseduluran lan tumindak ngati-ati. Sakabehane piwulangan moral kasebut kasil kaperang dadi telu yaiku moral kang sambung rakete karo Pengeran, kaloro yaiku moral kang sambung rakete karo dhiri pribadhi, kang pungkasan yaiku moral kang sambung rakete karo sapa-dha-padha lan alam.

Tembang kang ngemu teges kang sumirat ing antarane yaiku tembang kanthi irah-irahan Enthik-enthik, Menthog-menthog, Jaranan, Padhang Bulan, E dhayohe teka, Gundhul-gundhul pacul, Sluku-sluku bathok, Ilir-ilir, lan Cublak-cublak suweng. Dene tembang kang ngemu piwulangan moral kang sinerat yaiku dhondhong apa salak, Ana tamu, Wajibe dadi murid, Kuwi apa kuwi, Nantang mungsuh, Blarak-blarak sempal.

Adhedhasar asile tintingan panliten nilai moral sajrone tembang yen dilarasake tumrap KTSP 2013 sipat kang bisa diwulangake bocah bisa didudut sipat-sipat kang kudu diwulangake tumrap bocah saka tembang dolanan ing antarane ngabekti marang wong tuwa, rukun, aja seneng nggawe wirang, sregep, nyenengake atining liyan,

tulung-tinulung, ngormati wong kang luwih tuwa, paseduluran, tansah eling, tansah ngibadah, tanggung jawab, aja seneng ngrusak kahanan, aja nduweni sipat sombong, mandhiri, jujur, ngati-ati.

2. Pamrayoga

Adhedhasar tintingan kang wis diandharake ing bab IV, panliti nduweni pangarep-arep supaya panliten iki bisa nambahi kawruh tumrap panliti lan pamaos saengga bisa nambah seserepan lan njembarake kawruh ngenani tembang Jawa mligine tembang dolanan.

Panliten iki uga dikarepake minangka referensi tumrap panliten sabanjure kang saemper, saengga bisa luwih jembar lan jero anggone ngandharake panliten mligine ngenani tembang-tembang dolanan kang sumebar ing tanah Jawa. Supaya oleh kawigaten lan ora ilang ing satengahing urip bebrayan amarga tembang kasebut sejatine menehi tuladha kang becik tumrap urip saben dinane

KAPUSTAKAN

- Aminuddin. 1991. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: Sinar Baru
- Arikunto, Suharsini. 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta
- Damayanti, D. 2013. *Buku Pintar Sastra Indonesia*. Yogyakarta: Araska
- Dwijahapsara, Sumardji. 2001. *Antologi Tembang Jawi Lelagon 1*.-----
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Mistik Kejawen Sinkretisme, Simbolisme dan Sufisme dalam Budaya Spiritual Jawa*. Yogyakarta: Narasi
- Endraswara, Suwardi. 2008. *Metodologi Penelitian Sastra*. Jakarta: PT Buku Kita
- Endraswara, Suwardi. 2009. *Metodologi, Teori, Teknik Penelitian Kabudayan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama

Endraswara, Suwardi. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra, Epistimologi, Model, Teori Dan Aplikasi*. Yogyakarta: CAPS

Hadi W. M, Abdul. 2008. *Hermeneutika Sastra Barat dan Timur*. Jakarta: Pusat Bahasa Depatemen Pendidikan Nasional

Nurdiyantoro, Burhan. 1998. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press

Palmer, Richard. 2003. *Hermeneutika Teori Baru Mengenai Interpretasi*. Yogyakarta: Pustaka Belajar

Poerwadarminta, W. J. S. 1937. *Baoesastra Djawa*.-----

Poespoprodjo. 1999. *Filsafat Moral*. Bandung: Cv Pustaka

Raharjo, Mudjia. 2008. *Dasar-Dasar Hermeneutika*. Yogyakarta: Ar-Ruzz Media Group

Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Siswantoro. 2010. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

Sudaryanto, dkk. 2001 *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Basa Jawa

Sumaryono. 1999. *Hermeneutik, Sebuah Metode Filsafat*. Yogyakarta: Kanisius

Wibisana, Bayu. 2010. *Pesona Tembang Jawa*. Klaten: Intan Pariwara